

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-9>

УДК 338.48

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ПОДІЄВО-ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

PROSPECTS OF FORMATION OF TRANSNATIONAL EVENT-TOURIST CLUSTERS IN THE EUROPEAN REGION

Вовк Катерина Михайлівна

доктор філософії з туризму,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7113-1839>**Vovk Kateryna**

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Стаття присвячена питанням формування транснаціональних подієво-туристичних кластерів (ТНТПК). Досліджено формування туристичних кластерних формувань у світі. Проведено аналіз розвитку туризму у 20 країнах Європейського регіону. Розглянуто можливості формування ТНТПК для цих країн. За результатами аналізу було визначено чотири потенційні туристичні кластери, учасником одного з яких може бути Україна. Розглянуто переваги міжнародного співробітництва для країн-учасників ТНТПК. Зокрема, вирішення проблем рекреаційного перевантаження територій, створення платформ для розробки та реалізації міжнародних інноваційних програм розвитку туризму із можливістю використання людських та територіальних ресурсів країн-учасників кластеру.

Ключові слова: подія, туризм, транснаціональний подієво-туристичний кластер, кластерний аналіз.

The article is devoted to the formation of transnational event-tourist clusters (TNETC). The use of innovative technologies in tourism requires additional resources. It is noted that as a result of the digitalization of the economy in the world, prerequisites have been formed for the formation of qualitatively new international clusters that combine the capabilities of traditional (territorial) and virtual clusters – virtual transnational clusters. The competitiveness of tourism is possible to the introduction of innovative technologies into the industry. So the author considers it appropriate to combine the resources of different countries through the formation of transnational tourism clusters (TNCs), the innovative component of which is an event. The expediency of creating a tourist cluster of international level – a transnational event-tourist cluster is argued. For this purpose, the prerequisites for the formation of transnational tourist cluster groups have been studied. Cluster analysis was carried out for 20 countries. The choice of countries made from the standpoint of the possible formation of transnational tourist clusters in the European region, the participants of which may be Ukrainian enterprises. Statistical indicators on the level of tourism development in the countries studied were used for the cluster analysis: direct contribution to GDP from tourist activity, the size of global profits, tourism spending in the country itself, domestic tourism consumption, inbound tourism and expenses of international tourists within the country. Based on the results of the cluster analysis, four potential tourist clusters were identified, and a cluster was identified, in which Ukraine could be a member. The advantages of international cooperation for TNETC member-countries are considered. In particular, solving the problems of recreational congestion of territories, creating platforms for the development and implementation of international programs for the development of innovative tourism with the possibility of using the human and territorial resources of the cluster member countries.

Keywords: event, tourism, transnational event-tourist cluster, cluster analysis.

Постановка проблеми. У світі спостерігається формування якісно нової моделі економіки. Розвиток інформаційних технологій сприяв утворенню цифрових платформ економічного співробітництва, що, в свою чергу, обумовило появу нових ринків та зростання

конкуренції між учасниками цих ринків. Одним з ефективних шляхів збереження конкурентних позицій є утворення кластерів. Світовий досвід показує, що багато держав використовують кластери як інструменти соціального та технологічного розвитку країн. Так, одним

з основних векторів інвестиційної політики в Канаді є створення кластерів, метою яких є розробка та впровадження програм розвитку територій. Кластерна політика Китаю направлена на створення технологічних парків та інкубаторів. Державну підтримку в Бразилії отримують кластерні утворення, чия діяльність направлена на розробку програмного забезпечення, мікроелектроніки та біопалива. У Європі впровадження економічних програм розвитку відбувається через реалізацію кластерної політики. У той же час, як показує світовий досвід, більш ефективними стають міжнародні кластерні формування, що поєднують в собі ресурси країн-учасників групування. Таким чином, все більш актуальним стає дослідження функціонування транснаціональних кластерних утворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання економічної та соціальної ефективності туристичних кластерів висвітлені в роботах багатьох українських та закордонних науковців. Так М. Бойко та ін. [1] розглядають розвиток туристичних кластерів як одного з найбільш перспективних форматів стратегічного міжнародного партнерства. Вчені І. Труніна та О. Сущенко [2] пропонують використовувати кластери у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства для підвищення його конкурентоспроможності. Н. Трушкіна та В. Шипоши [3] в своїх роботах доводять, що кластеризація національної економіки є важливим елементом стратегії сталого розвитку європейських країн. У виданні *International Trade series* (coord N. Mulder) [4] зазначається, що кластери можуть швидко реагувати на зміни в поведінці клієнтів адаптуючи стратегії продажів, сприяти інноваціям продуктів і процесів, координувати виробництво, закупівлю та фінансування, адаптуватися до змін у локальних і глобальних ланцюгах поставок, визначати та організовувати людські ресурси. Дослідники Т. Ялчінка (Tarik Yalçınkaya) та Т. Гюзель (Tuulay Huuzel') [5] також підкреслюють значення туристичного кластеру як стратегічного інструменту розвитку регіону. Д. Фундяну (Daniela Fundeanu) [6] звертає увагу на позитивний вплив туристичного кластеру на регіональну економіку. Яньюнь Чжао (Yanyun Zhao) і Бінцзе Лю (Bingjie Liu) [6] акцентують увагу на економічну ефективність диверсифікованих туристичних тематичних кластерів, складовими яких можуть бути індустріальні, історичні та культурні парки. Таким чином, у світі спостерігається посилення тенденції до формування туристичних кластерів, як інстру-

менту інноваційного розвитку територій та можливості впровадження економічних стратегій, реалізація яких підвищує конкурентоспроможність регіону.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанню розвитку, функціонування туристичних кластерів присвячено значна кількість публікацій, разом з тим недостатнім є вивчення можливості використання події, як інноваційної складової туристичного кластеру та формування транснаціональних туристично-подієвих кластерів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ефективний розвиток будь-якого сектору економіки базується на рівні доступу до інноваційних технологій та можливості їх використання. Так, застосування інноваційних технологій в туризмі надає конкурентні переваги, разом з цим необхідність розвитку туристичної галузі в цілому потребує додаткових ресурсів. З урахуванням вищезазначеного, доцільним є поєднання ресурсів різних країн через формування транснаціональних туристичних кластерів (ТНК), інноваційною складовою яких є подія. Таким чином, метою статті є виявлення потенційних транснаціональних-туристично-подієвих кластерів (ТНТПК) в Європейському регіоні, учасником яких може бути Україна.

Виклад основного матеріалу. Традиційний аналіз ефективності функціонування кластера являє собою аналіз групи підприємств, які взаємопов'язані за територіальною ознакою і є постачальниками певних товарів та послуг. Метою такого об'єднання є збереження конкурентних позицій учасників кластеру. З цієї точки зору кластерні утворення формують потенціал для розвитку регіону та сприяють зростанню довгострокових інвестицій. Так, у 2021 році в рамках Американського плану порятунку Управління економічного розвитку (EDA) розробило проект «Відновити краще, ніж було» із державною підтримкою в 1 млрд. дол. США, метою якого є стимулювання економіки регіонів за рахунок створення нових регіональних промислових кластерів або масштабування наявних [8]. У 2019 році Чанша, столиця провінції Хунань у Китаї, започаткувала спеціальну робочу групу для сприяння розвитку кластера будівельної техніки із загальним обсягом інвестицій до 1,27 млрд. дол. США [9]. В Таїланді реалізується стратегія SuperCluster із державною підтримкою 269 млн. дол. США [10].

Традиційні кластери, концепція яких у ХХ сторіччі була закладена М. Портером [11],

на сьогодні не конкурентоспроможні внаслідок швидких змін зовнішнього середовища. Традиційний підхід до розуміння кластера, як економічного формування, розглядає кластер, як групу взаємопов'язаних підприємств за територіальною ознакою, які є постачальниками певних послуг. Перевага кластерних формувань полягає у поєднанні ресурсів малих та середніх підприємств регіону з метою збереження конкурентоспроможності учасників кластеру. Перевагою сучасних кластерів є їхній високий рівень адаптивності до економічних трансформацій, обумовлених впливом глобалізаційних процесів. З цієї позиції кластери виступають необхідною складовою для побудови конкурентної стратегії економічного розвитку як для окремих територій, так і на рівні країни. На (рис. 1) представлено утворення кластерів за територіальним принципом.

Одним з наслідків цифровізації економіки є формування якісно нових міжнародних кластерів, які поєднують в собі можливості традиційних (територіальних) і віртуальних кластерів, тобто віртуальних транснаціональних кластерів. Під віртуальними транснаціональними кластерами розуміється взаємодія суб'єктів економічної діяльності різних держав стосовно спільного ринку, технологій, знань, подій, на основі використання ресурсів ТНК, територій та віртуального простору здійснення діяльності/надання послуг [12]. Створення віртуальних платформ для впровадження освітніх програм, надання фінансових та інформаційних послуг, використання віртуальних кабінетів для роботи над спільними проектами стало сьогодні поширеною практикою.

Розвиток інноваційних технологій, впровадження нових інформаційних продуктів в еко-

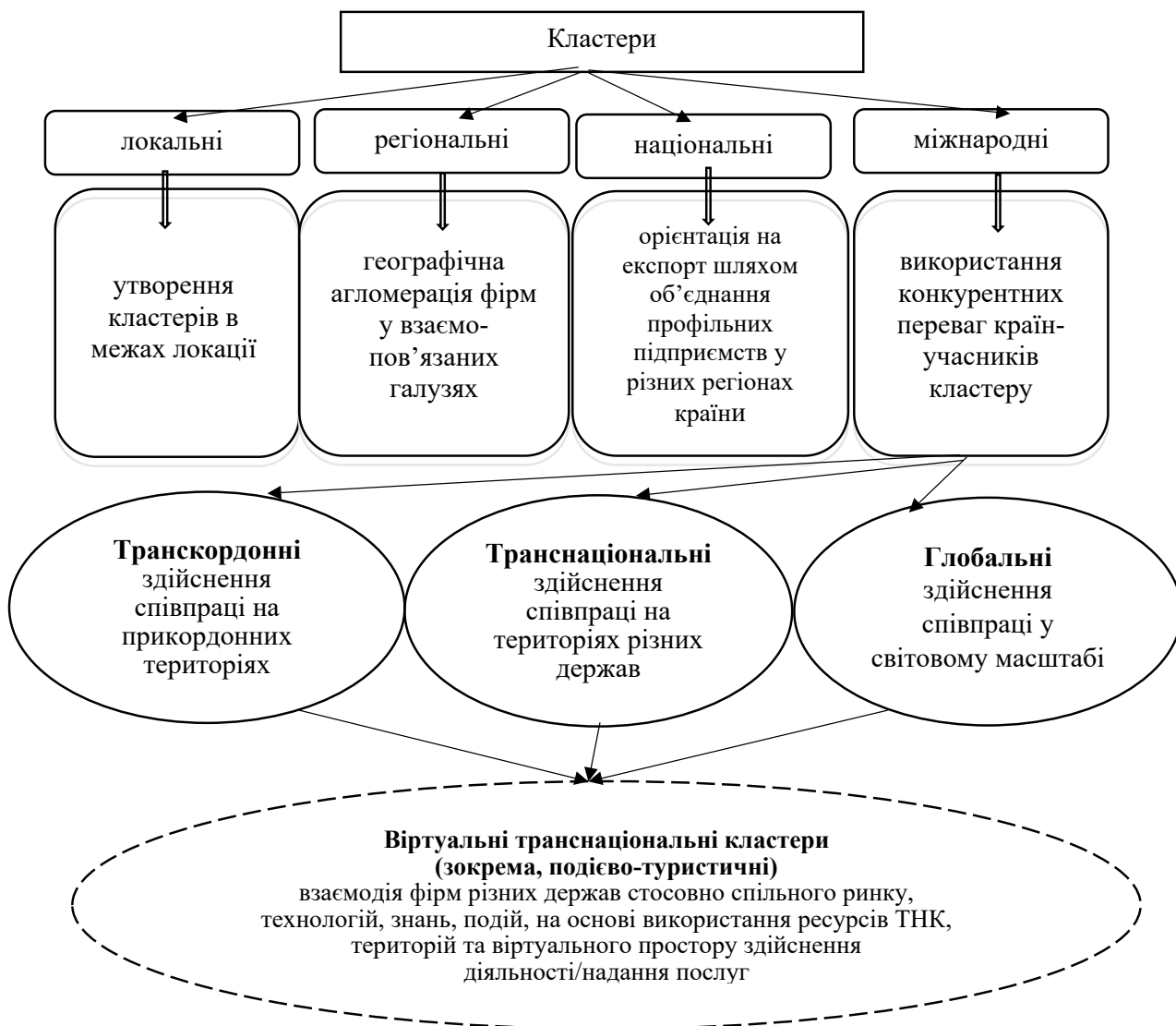

Рис. 1. Кластерні формування за територіальним принципом

Джерело: [12]

номічну діяльність зумовлює комбінований принцип реалізації послуги: віртуальний та матеріальний. Так, в туристичній діяльності процес бронювання, оформлення квитків, вибір майбутнього місця призначення відбувається у віртуальному просторі (у тому складі за допомогою 3-D платформи), а повна реалізація туристичного продукту – з використанням ресурсів відповідної території. Ефективним є поєднання малих та середніх туристичних підприємств у світі за віртуально-територіальним принципом, коли формування та подальша реалізація туристичного продукту відбувається з використанням ресурсів кожного учасника кластеру. Слід зазначити, що загальним принципом формування кластерів є принцип багатоаспектного функціонування, який полягає в обов'язковому формуванні нових напрямів розвитку всього кластеру [2]. Так, для розвитку та ефективного функціонування туристичного кластеру доцільним є використання такої інноваційної складової як подія, і згодом трансформація туристичного кластеру в подієво-туристичний кластер.

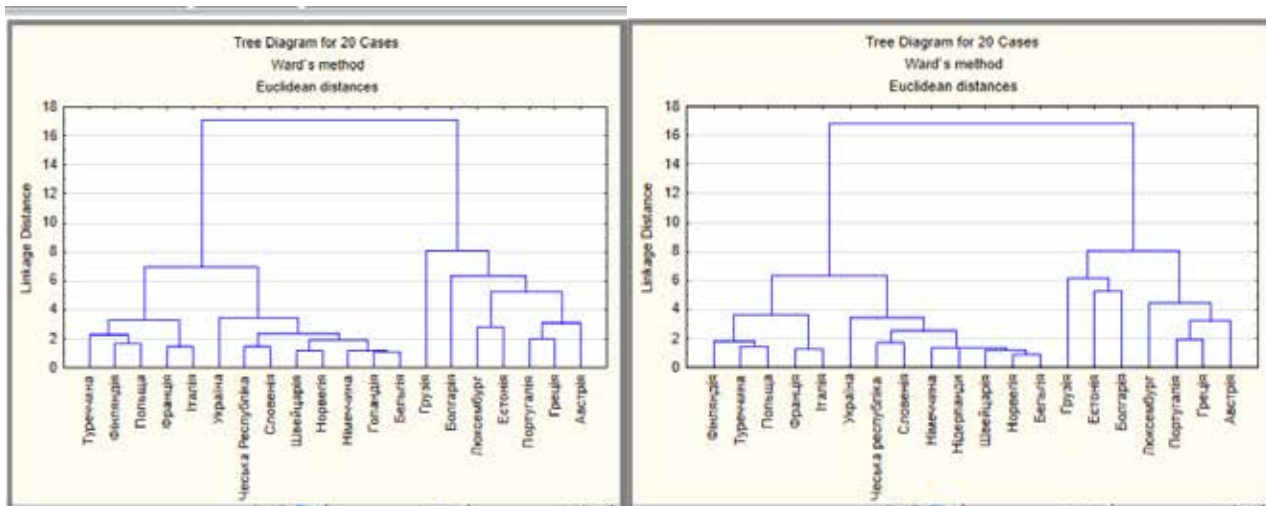
Подієво-туристичний кластер являє собою систему акумуляції наявних та подієвих ресурсів, інфраструктури, сервісних компаній, функціонування якої є інтегрованою та координованою, що дозволяє надавати послуги споживачам. Учасниками подієво-туристичного кластеру можуть бути представники всіх суміжних галузей, які залучаються до процесу розробки та створення подієвого туристичного продукту. Конкурентні переваги учасників ринку полягають у використанні потенціалу невизначеності та їхньої здатності до трансформаційних перетворень. Відповідно до цього, ядром формування подієво-туристичних кластерів має стати комплекс інноваційно-туристичних підприємств, що займаються розробкою, організацією та проведенням подієвих заходів різного рівня та масштабу. Сучасний розвиток інформаційних технологій дозволяє об'єднувати ресурси як у фізичному просторі, так і у віртуальному.

Формування транснаціональних подієво-туристичних кластерів обумовлюється рівнем розвитку туризму країн-учасників угруповання. Рівень розвитку туризму пропонується визначати через систему таких показників: кількість населення, ВВП на душу населення, прямий внесок до ВВП країни від туристичної діяльності, кількість світових прибуттів, туристичні витрати в середині країни, внутрішнє споживання туризму, надходження від в'їзного туризму, витрати міжнародних

туристів в середині країни [12]. Для аналізу були використані дані статистичної служби Європейського союзу [13]. Вибірка країн була зроблена з позиції можливого формування транснаціональних подієво-туристичних кластерів у Європейському регіоні, учасником яких можуть бути підприємства України. Зважаючи на трансформацію ринку туристичних послуг внаслідок впливу COVID-19 для аналізу був взятий період з 2015 по 2019 рік, як період, за який спостерігався стабільний розвиток туристичної галузі у світі. Для проведення розрахунків використовувались пакети прикладних програм Microsoft Excel та Statistica 10.0. Результати кластерного аналізу наведені на рис. 2 а – 2 в. Групи країн, що були отримані в процесі кластерного аналізу, представлені в табл. 1.

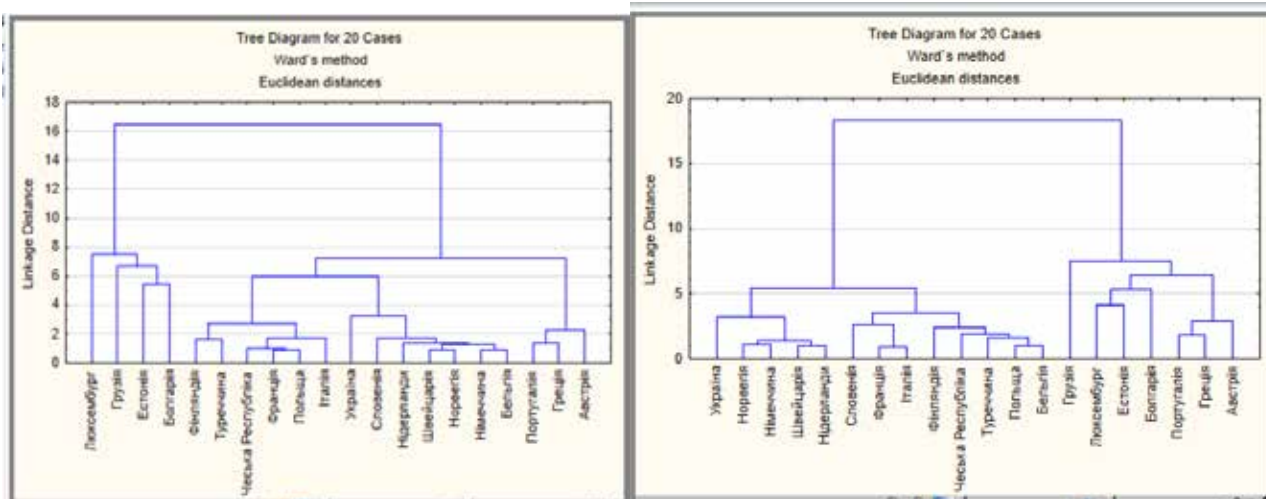
За результатами проведеного аналізу можна побачити, що Україна найближча до кластерних угруповань таких провідних європейських країн як Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія. Це можна пояснити високим туристично рекреаційним потенціалом України, наявністю значної кількості курортних зон, зростання популярності країни як туристичної дестинації за розглянутий період. Важливою перевагою формування ТПНТК, учасником якого є Україна, це можливість вирішення для зазначених держав проблеми з овертуризмом. Так, відповідно рейтингу Statista Амстердам (Нідерланди) входить до п'ятірки міст в Європейському регіоні, які найбільше страждають від овертуризму [14]. В Амстердамі на 1,1 млн жителів у середньому на рік припадає близько 17 млн туристів, що приводить до рекреаційного перевантаження території та погіршення екологічної ситуації в регіоні. Нідерландське Бюро по туризму у 2018 році ввело «HollandCity plan» [15], відповідно до якого туристів заохочують їхати в менш відомі місця – Ейндховен або озера Фрісландії.

Криза 2008 року спричинила негативний вплив на індустрію туризму в Швейцарії. Кількість прибуттів громадян з Європейського регіону знизилась (відповідно статистичним даним основним споживачами були туристи з Німеччини), що привело до втрати близько 40% Європейського туристичного ринку. Швейцарський туризм залежить в значній мірі від кліматичних умов. Так, у 2018 році внесок туризму до ВВП країни склав 2,9%, експорт подорожей становив 13,4 % від загального обсягу експорту послуг. Конфедерацією було розроблено Стратегію з розвитку туризму

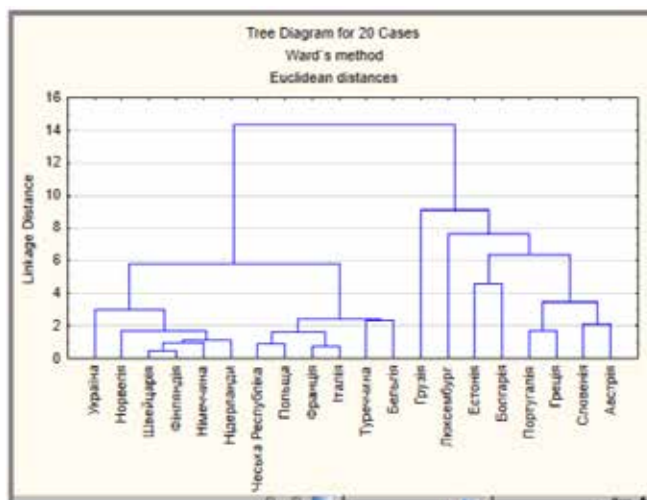
а)

б)

в)

г)

д)

Рис. 2. Результати кластерного аналізу:
а) 2015; б) 2016; в) 2017; г) 2018; д) 2019

Таблиця 1

Результати кластеризації країн

Рік	I кластер	II кластер	III кластер	IV кластер
1	2	3	4	5
2015	(Україна), Чеська Республіка, Словенія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Бельгія	Туреччина, Фінляндія, Польща, Франція, Італія	Грузія, Болгарія, Люксембург, Естонія, Португалія, Греція, Австрія	–
2016	(Україна) Чеська Республіка, Словенія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Бельгія	Туреччина, Фінляндія, Польща, Франція, Італія	Грузія, Болгарія, Естонія	Люксембург, Португалія, Греція, Австрія
2017	(Україна) Словенія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Бельгія	Туреччина, Чеська Республіка, Фінляндія, Польща, Франція, Італія	Португалія, Греція, Австрія	Люксембург, Естонія, Болгарія, Грузія,
2018	(Україна) Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди	Туреччина, Чеська Республіка, Фінляндія, Польща	Словенія, Франція, Італія	Люксембург, Естонія, Болгарія, Грузія, Португалія, Греція, Австрія
2019	(Україна) Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Нідерланди, Фінляндія	Туреччина, Чеська Республіка, Франція, Італія, Бельгія, Польща	Грузія, Люксембург, Естонія, Болгарія, Португалія, Греція, Словенія, Австрія	

Джерело: складено автором

на 2020–2023 роки, вагомою складовою якої є орієнтація на розвиток MICE-туризму, що може бути альтернативним засобом підтримання високого рівня туристичного потоку до країни, акцентується увага на необхідність розвитку системи подієвих заходів з метою залучення туристів у період міжсезоння [16]. Так, Базель позиціонують, як столицю мистецтва, а Давос – місто ділових подій світового масштабу. Відповідно до рейтингу туристичної конкурентоспроможності країна знаходиться на 10 місці.

Основними принципами, на яких базується туристична діяльність у Норвегії, є співробітництво управлінських організацій

та регіональних рад шляхом комплексного просування норвезького туризму через розробку міжнародних проектів та координацію регіонального туризму. Реалізація стратегій відбувається через державні програми розвитку. Пріоритетною в Норвегії є політика збереження екології через диверсифікації стратегій соціально-економічного розвитку країни.

У Фінляндії сфера послуг складає близько 70 %, разом з цим сучасна стратегія розвитку даної країни орієнтована на позиціонування себе як території високих технологій [17]. Фінляндія одна з перших країн в Європейському союзі, що розробила стратегію розвитку штучного інтелекту. Зокрема, ефективно функціо-

нує кластер біотехнологій з потенціалом розвитку у 5 млрд. доларів.

На думку автора, перспективним є формування ТНПТК до якого ввійдуть не тільки зазначені вище країни, а й Польща, яка орієнтована на співробітництво в галузі туризму через туристичні кластери. В Польщі функціонують три великі кластери: Ельблонський, е-Колот, здравниця Супрасль. Вагомими складовими Стратегій розвитку даних кластерів є створення міжнародних туристичних проєктів [18]. Державна політика розвитку туризму реалізується шляхом реалізації заходів Державної Польської туристичної організації. У 2019 році була реалізована державна інтернет-кампанія з підвищення туристичної привабливості Польщі [19]. Результатом заходу було збільшення кількості туристів, що відвідали країну, на 460 тисяч осіб більше, ніж у 2018 році. Слід зазначити, що Україна та Польща внаслідок історичного розвитку мають загальні культурні коріння, що сприяє формуванню схожого споживчого менталітету.

Висновки. З огляду на отримані результати, можна зробити висновок про доцільність міжнародного співробітництва України з означеними країнами через формування транснаціональних подієво-туристичних кластерів. Перевагами такого співробітництва для цих країн є вирішення проблеми рекреаційного переважання їх територій шляхом перерозподілу туристичних потоків, розробка унікаль-

ного туристичного продукту, вирішення питання неповного використання туристично-рекреаційних та територіальних ресурсів країнами.

Доцільність формування ТНПТК для України:

1. Залучення інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури:

- реалізація системи європейських стандартів в галузі туризму;
- удосконалення правового регулювання туристичної діяльності;
- реалізація інноваційних програм в туристичній галузі;
- реалізація освітніх туристичних програм;
- розвиток регіональної інфраструктури;
- створення та збереження додаткових робочих місць;

2. Позиціонування України на міжнародному туристичному ринку як надійного та конкурентоспроможного партнера:

- розширення міжнародного співробітництва;
- поширення національних цінностей через реалізацію подієво-туристичних заходів на міжнародному рівні.

Дослідження було проведено до російської агресії відносно України 24 лютого 2022, разом з тим отримані дані свідчать про доцільність формування транснаціональних туристично-подієвих кластерів як інструменту відновлення туристичної галузі в країнах Європи та засобу сприяння відбудові і наступному економічному зростанню України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко М. Ефект мультиплікації у туризмі: обмеження та можливості. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 4. С. 23–32.
2. Trunina I.M., Sushchenko O.A. Creation of innovation clusters as a line of enterprise competitiveness improvement in the field of foreign economic activity. *Actual Problems of the Economy*. 2016. № 3(177). С. 191–198.
3. Trushkina, N., & Shiposha, V. (2021) Clustering of the national economy as an effective tool for the sustainable development of European countries. *Three Seas Economic Journal*, 2(4), 63–70. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-4-11>
4. N. Mulder (coord.) "The impact of the COVID-19 pandemic on the tourism sector in Latin America and the Caribbean, and options for a sustainable and resilient recovery", International Trade series, No. 157 (LC/TS.2020/147), Santiago, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2020. ISSN 1680-872X
5. Tarik Yalçinkaya, Tyulay Hyuzel' (2019) A general overview of tourism clusters. *Journal of Tourism Theory and Research*. Vol. 5. Issue 1. P. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.24288/jtr.465912>
6. Daniela Doina Fundeanu (2015) Innovative Regional Cluster, Model of Tourism Development. *Procedia Economics and Finance* 23 (2015), 744–749, 2212–5671. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00501-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00501-8)
7. National Accounting Review. Volume 2. Issue 4. P. 337–353. American rescue plan build back better regional challenge – frequently asked questions. URL: <https://eda.gov/arpa/build-back-better/faq/#39> (дата звернення: 15.02.2022).
8. Ma Si. Manufacturing clusters key to economic growth. URL: http://english.www.gov.cn/news/topnews/202104/16/content_WS6078e3bfc6d0df57f98d7e9b.html (дата звернення: 23.02.2022).
9. Kowalski, A.M., Mackiewicz, M. Commonalities and Differences of Cluster Policy of Asian Countries; Discussion on Cluster Open Innovation. *J. Open Innov. Technol. Mark. Complex*. 2021, 7, 21. DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc7010021>

10. Porter M.E. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 1998. № 76(6). P. 77–90.
11. Вовк К.М. Управління розвитком подієвого туризму в регіоні : дис. д-ра філософії : 64.055.015 / ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків, 2021. 264 с.
12. Сайт статистичної інформації. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 15.02.2022).
13. Overtourism and Tourismphobia: Global trends and local contexts. URL: <http://surl.li/bsajz> (дата звернення: 12.02.2022).
14. Perspective Destination the Netherlands 2030. P. 41. URL: <https://www.nbtc.nl/en/home/vision-strategy/perspective-2030.htm> (дата звернення: 02.02.2022).
15. Holland. URL: <https://www.cityofholland.com/253/Completed-City-Plans> (дата звернення: 02.02.2022).
16. Switzerland. Tourism in the economy. URL: <http://surl.li/bsajy> (дата звернення: 01.02.2022).
17. Фінляндія територія високих технологій. URL: <https://www.businessfinland.fi> (дата звернення: 21.01.2022).
18. Perspective Destination the Netherlands 2030. P. 41. URL: <https://www.nbtc.nl/en/home/vision-strategy/perspective-2030.htm> (дата звернення: 22.02.2022).
19. Polish Tourism organization. URL: <https://www.pot.gov.pl/en> (дата звернення: 06.02.2022).

REFERENCES:

1. Boiko M. (2016) Efekt mulyplikatsii u turyzmi: obmezhenia ta mozhlyvosti. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 4, pp. 23–32. (in Ukrainian)
2. Trunina I.M., Sushchenko O.A. (2016) Creation of innovation clusters as a line of enterprise competitiveness improvement in the field of foreign economic activity. *Actual Problems of the Economy*, no. 3(177), pp. 191–198.
3. Trushkina N., Shiposha V. (2021) Clustering of the national economy as an effective tool for the sustainable development of european countries. *Three Seas Economic Journal*, 2(4), 63–70. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-4-11>
4. N. Mulder (coord.) “The impact of the COVID-19 pandemic on the tourism sector in Latin America and the Caribbean, and options for a sustainable and resilient recovery”, International Trade series, No. 157 (LC/TS.2020/147), Santiago, Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), 2020. ISSN 1680-872X
5. Tarik Yalçinkaya, Tyulay Hyuzel' (2019) A general overview of tourism clusters. *Journal of Tourism Theory and Research*, vol. 5, issue 1, pp. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.24288/jtr.465912>
6. Daniela Doina Fundeanu (2015) Innovative Regional Cluster, Model of Tourism Development. *Procedia Economics and Finance*, 23, 744–749, 2212–5671. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00501-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00501-8)
7. National Accounting Review, vol. 2, issue 4, pp. 337–353. American rescue plan build back better regional challenge – frequently asked questions. Available at: <https://eda.gov/arpa/build-back-better/faq/#39> (accessed February, 15, 2022).
8. Ma Si. Manufacturing clusters key to economic growth. Available at: http://english.www.gov.cn/news/topnews/202104/16/content_WS6078e3bfc6d0df57f98d7e9b.html (accessed February, 23, 2022).
9. Kowalski A.M., Mackiewicz M. (2021) Commonalities and Differences of Cluster Policy of Asian Countries; Discussion on Cluster Open Innovation. *J. Open Innov. Technol. Mark. Complex.* 7, 21. DOI: <https://doi.org/10.3390/joitmc7010021>
10. Porter M.E. (1998) Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, no. 76(6), pp. 77–90.
11. Vovk K.M. (2021) Upravlinnia rozvytkom podiievoho turyzmu v rehioni [Management of Event Tourism Development in Region]. *PhD thesis*. Kharkiv: S. Kuznets KhNEU, 264 p. (in Ukrainian)
12. Sait statystychnoi informatsii (2022). Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat> (accessed February, 15, 2022).
13. Overtourism and Tourismphobia: Global trends and local contexts. Available at: <http://surl.li/bsajz> (accessed February, 22, 2022).
14. Perspective Destination the Netherlands 2030. P. 41. Available at: <https://www.nbtc.nl/en/home/vision-strategy/perspective-2030.htm> (accessed February, 12, 2022).
15. Holland. Available at: <https://www.cityofholland.com/253/Completed-City-Plans> (accessed February, 2, 2022).
16. Switzerland. Tourism in the economy. Available at: <http://surl.li/bsajy> (accessed February, 1, 2022).
17. Finliandiia terytoriia vysokykh tekhnolohii. Available at: <https://www.businessfinland.fi> (accessed January, 21, 2022).
18. Perspective Destination the Netherlands 2030. P. 41. Available at: <https://www.nbtc.nl/en/home/vision-strategy/perspective-2030.htm> (accessed February, 1, 2022).
19. Polish Tourism organisation. Available at: <https://www.pot.gov.pl/en> (accessed February, 6, 2022).